

	Str.
Krecbach K. : Neobvyklá potrava střízlíka obecného (Troglodytes troglodytes)	79 - 80
Krecbach K. : Příběh s budníčkem	80
Výzva ke spolupráci	81

Početnost pěnkavy obecné v lesích Orlických hor a širším okolí.

Miloslav Hromádka, Pardubice

Již při náhodném procházení lesy Orlických hor v jarních měsících zaujme každého pozorovatele nápadně vysoký počet zpívajících samců pěnkavy obecné (*Fringilla coelebs*). Také v jiných ročních obdobích je téměř každý druhý pozorovaný pták tímto druhem. Začal jsem se proto zajímat, jak vysoké procento početnosti může pěnkava jako hnízdící dosáhnout v této oblasti ve vztahu k ostatním druhům, zda získané hodnoty odpovídají tomuto pozorování a údajům z jiných oblastí.

Hustota osídlení tohoto druhu se získává poměrně lehce, neboť ptáci mají dobře ohraničená hnízdní teritoria, která mohou být, zejména díky intenzivně zpívajícím samcům, snadno zachycena (KRÁGENOW 1981). Pěnkava je obecně rozšířený druh s velkou přizpůsobivostí a rovnoměrně rozdělenými hnízdními revíry na lokalitě. Pro tyto vlastnosti je jako druh vhodný indikátor při sledování nejrůznějších změn, vztahů mezi živočichy i prostředím, při porovnávání nejrozsáhlejších územních celků i časových období a to zejména u lesních biotopů.

Popis sledovaného území: Ve východních Čechách ležící Orlické hory tvoří s maximální výškou 1115 m n. m. nejvyšší část Středních Sudet. Úzký hřbet pohoří se táhne ve směru SZ - JV a členitými svahy na JZ straně klesá hlavní hřbet k Úpsko-metujské tabuli (cca 300 m n. m.). Teplotní roční průměr v nejvyšších částech pohoří se pohybuje kolem 4°C, průměrný roční srážkový úhrn kolem 1300 mm. V nižších polohách stoupá roční průměrná teplota na 7 - 8°C, průměrné roční srážky klesají na 650 mm (ROČEK 1977, MIKYŠKA 1969). Původní lesní společenstvo květnatých bučin bylo v Orlických horách přeměněno na převážně smrkové monokultury s přimísenými listnáči (buk, jeřáb). Také v nižších polohách je hlavní dřevinou smrk, doprovázen dubem a jasanem.

Metodika: V uvedené oblasti jsem v letech 1978 - 1982 provedl v hnízdní době třináct kvantitativních šetření. Pouze tři z nich byly provedeny opakovaně na stejné lokalitě v následných letech. Ostatní pak jsou z různé nadmořské výšky, rozdílného biotopu a zároveň zpracovány dvěma různými metodami (mapovací a liniovou). Pro doplnění a porovnání jsem pak zahrnul tři zpracované transekty metodou bodovou, které v uvedené oblasti provedli přátelé a laskavě mi je zapůjčili ke zpracování.

Získal jsem tak kvantitativní údaje počínaje nížinami v okolí nádrže Rozkoš u České Skalice, tj. pásma dubohabrových hájů a druhotných jehličnatých lesů těchto nížin, dále pak podhorských smrkových monokultur i původních bukových lesů okolí osady Peklo u Nového Města nad Metují (350 - 500 m n. m.), rozsáhlých horských lesů Orlických hor a Suchého vrchu (650 - 1000 m n. m.) až po hřebenové partie nízkých smrčín na Šerlichu (1010 m n. m.).

Devět ze třinácti mnou provedených kvantitativních šetření bylo provedeno poměrně přesnou metodou mapovací, na čtyřech rozsáhlejších územích byla použita metoda liniová a na zbývajících třech územních celcích byla použita, jak již výše uvedeno, metoda bodového transektu (srovnej JANDA, ŘEPA 1983). U všech šestnácti kvantitativních šetření byla zapisována početnost nejen sledovaného druhu, ale všech zjištěných ptáků a protože u některých z použitých metod nelze (nebo jen s velkou nepřesností) vyčíslit hustotu populace na plochu území či lokality, použil jsem k porovnání výsledků procentuelní poměr sledovaného druhu k celkovému počtu zjištěných ptáků (dominance). Tři kvantitativní šetření v pobřežních částech přehrady Rozkoš nejsou důležité pro hnízdění pěnkavy a jsou zde uváděna souhrnně.

Nejdůležitější životní prostředí pěnkavy: Prostředí obývané pěnkavou popisuje HANZÁK (1974): "...bezesporu nejhojnějším ptákem, alespoň u nás a v celé střední Evropě. Hnízdí prakticky všude kde jsou stromy, v lužních lesích, pahorkatinách,

v lesním pásmu hor, v zahradách i parcích nebo ve stromořadích uprostřed polí." Podobně o pěnkavě píše všechny literární prameny. Tyto hnízdní biotopy sestavil OELKE do systému podle důležitosti pro pěnkavu (KRÄGENOW 1981): Dominantní je pěnkava ve všech typech lesů jehličnatých i listnatých, od rovin až po hranici lesa, ve stáří asi od 30 - 40 let, tj. výšky stromů od 8 - 10 m, nevykazující příliš velký zápoj ani husté keřové patro. Jako doprovodný druh se potom vyskytuje v ostatních nelesních biotopech, parcích a sadech sídlišť.

V oblasti Tachovské brázdy a Českého lesa zjistil ŘEPA (1981a) hlavní vazbu pěnkavy na tři typy lesa. Nejsilněji je vázána na staré smrkové lesy, méně na lesy listnaté a v pořadí na třetím místě jsou staré lesy borové a ostatní nelesní stromová zeleň. Toto se však v různých oblastech zřejmě může lišit. Ve Finsku zjistil PALMGREN, že: "v listnatém lese s dobrou bonitou, kde je nabídka potravy lepší, je hustota pěnkav 1 - 3x větší (KRÄGENOW 1981).

Ve sledované oblasti Orlických hor a Podorlicka, kde převažuje druhotný smrkový les, byla zjištěna velmi silná vazba pěnkavy na tento biotop. Tedy shodně jak zjistil ŘEPA (1981a) pro oblast Českého lesa. Zároveň asi poloviční hustotu v průměru vykazoval les listnatý. Nezjistil jsem také žádné rozdíly v závislosti na nadmořské výšce. Jako doprovodný druh se pěnkava vyskytovala v nízkém hustém smrkovém lese Šerlichu, který nedosahuje požadované minimální výšky stromů (9 m). Zde jsem zjistil pěnkavu v pořadí na třetím místě za pěvušskou modrou a budníčkem větším. U nelesních biotopů vykazovaly větší hustotu osídlení než pěnkava tyto druhy pěvců: skřivan polní, strnad obecný, rákosník zpěvný a pěnice hnědokřídla.

Hustota osídlení:

V souladu se všemi údaji byla tedy i v lesích Orlických hor a okolí zjištěna pěnkava jako nejhojnější druh s dominancí od 18 do 40 % s hustotou osídlení od 7 do 20 hnízdicích párů

na 10 ha. Průměrná dominance přitom v lesním prostředí činila 30 %, průměrná denzita 13,5 párů/10 ha.

Porovnáním dominancí všech tří použitých metod jsem došel k tomuto závěru: U metody liniové a bodové byla zjištěna průměrná dominance asi 33 %, kdežto u metody mapovací pouze 26 %. Na vysvětlení tohoto rozdílu je nutno si uvědomit, že početnost pěnkavy se získává (jak již uvedeno v úvodu) poměrně lehce i méně přesnou metodou. Avšak u liniové a bodové metody může snadno dojít k přehlédnutí některých méně nápadných druhů, čímž dochází ke zkreslení výsledné hodnoty. Vezmeme-li tedy v úvahu, že mapovací metoda přece jen dává přesnější výsledky, musíme na základní otázku, položenou v úvodu odpovědět asi takto: v průměru je každý třetí či čtvrtý hnízdící pár v lesích Orlických hor a Podorlicka pěnkaví!

Na základě těchto údajů lze potom poměrně snadno odhadnout počet hnízdících párů pěnkav na větším území. Například na 200 km² území, které tvoří CHKO Orlické hory, hnízdí v průměru asi 20 tisíc párů pěnkav. Tento počet v některých letech může stoupnout až na 30 tisíc, jindy opět klesnout. Nebo v unifikované síti kvadrátů (cca 120 km²), používané u nás ke sledování rozšíření živočichů hnízdilo v těchto letech v kvadrátu 5764 v průměru 9000 párů pěnkav, s maximem až 13 000 párů. Důležité pro stanovení této kvantity je znát či dobře odhadnout procentuelní zastoupení lesních, nelesních a případně i dalších biotopů na celém tomto území.

Diskuse: Zjištěná hustota osídlení ve smrkových lesích (vyloučením lesa listnatého) na sledované ploše byla 9,4 až 20 pěnkavích párů na 10 ha, dominance potom 20-33 (40) %. V porovnání s jinými dostupnými údaji je hustota osídlení na tomto biotopu značná a pohybuje se na horní hranici známých tolerancí.

Zjištěná dominance se shoduje s údajem, který zjistil ve starém druhotném lese PIKULA (1968) (25,72 %) a je vyšší než byla zjištěna v Krušných horách na německé straně (22 %).

Podstatně překonává údaj, který zjistil ŘEPA (1981b) v západních Čechách ve druhotném, převážně borovém lese (8,5 %). Denzita se shoduje s údajem ze starého (60 - 90 let) smrkového porostu v NSR, který činil 4,0 - 25,0 párů/10 ha a subalpínského smrkového lesa ve Švýcarsku, kde byla naměřena denzita pěnkavy do 19 párů/10 ha. Ve všech dalších případech byla zjištěná denzita nižší nebo podstatně nižší než ve smrkových lesích Orlických hor a Podorlicka: V NDR 2,5 - 14,7 párů/10 ha, v evropské části SSSR 6,2 - 9, ve Finsku 8,1 a Rakousku 6,4 - 8,1 párů/10 ha. (Všechny údaje bez citace literatury publikoval KRÄGENOW 1981).

Jelikož je pěnkava druh značně přízpůsobivý, lze očekávat, že si i v budoucnu ponechá současný vysoký stupeň hustoty osídlení i přes rychle se zhoršující stav našich lesů. Při všeobecném současném trendu kvantitativního úbytku většiny méně přízpůsobivých příslušníků naší avifauny je potom pravděpodobný další růst dominance pěnkavy, za předpokladu zachování úživnosti našich lesů.

Souhrn: Na lesním a částečně i nelesním území Orlických hor bylo na devíti zkušebních plochách provedeno šestnáct kvantitativních sčítání. Z těchto byly učiněny závěry pro nejrozšířenější a nejtypičtější druh - pěnkavu obecnou. V jehličnatých smrkových lesích, smíšených i listnatých byla pěnkava zjištěna jako nejhojnější druh s dominancí 18 - 33 (40) % a denzitou 7 - 20 párů/10 ha. Nejsilnější vazba tohoto druhu byla zjištěna na biotop starých smrkových lesů. Průměrná denzita činila 13,5 párů/10 ha, průměrná dominance nejméně 26 %. U nelesních společenství se hustota pěnkavích párů pohybovala od 1,1 do 2,2/10 ha a dominance od 4,1 do 13 %.

Literatura:

- HANZÁK, J., 1974: Velký obrazový atlas ptáků. Artia Praha
JANDA, J., ŘEPA, P., 1983: Metody kvantitativního výzkumu v ornitologii. Acrocephalus, Ostrava
KRÄGENOW, 1981: Der Buchfink. Die Neue Brehm-Bücherei 527:

- MIKYŠKA, R. a kol., 1969: Geobotanická mapa ČSSR, Academia Praha
- PIKULA, J., 1968: Dominance among the Members of the Avian Synusy of Forest Biocenoses. Zoologické listy 3 : 279 - 293
- ROČEK, Z. a kol., 1977: Příroda Orlických hor a Podorlicka. SZN Praha
- ŘEPA, P., 1981a: Vazba některých běžných druhů pěvců na jednotlivé biotopy v oblasti Tachovské brázdý a Českého lesa. Sylvia 21 : 5 - 16
- ŘEPA, P., 1981b: Kvalitativní a kvantitativní složení ptactva lesů Tachovské brázdý. Zprávy MOS: 103 - 113

Moje zkušenosti při specializaci kroužkování bramborníčka hnědého (*Saxicola rubetra*) a králíčku (*Regulus spec.*)

(Podstatná část referátu předneseného na II. aktivu spolupracovníků kroužkovací stanice Národního muzea v Praze, 3. - 5. září 1982 v Lednici na Moravě).
František Štancl, Výprachtice

V poslední době se tvoří skupiny a jednotlivci, kteří se specializují na určité druhy, případně skupiny ptáků. Specializací kroužkování bramborníčku jsem se začal zabývat v posledních 4 letech. Pro porovnání uvádím počet bramborníček hnědých před specializací za období 27 let (1953 - 1979), kdy jsem okroužkoval 139 kusů a za 4 roky specializace (1980 - 1983) - 638 kusů. Uvedená čísla jistě mluví sama za sebe. V okolí Lanškrouna kontroluji území o velikosti zhruba 15 x 15 km. Na tomto území mám vytypovaná stanoviště s předpokládaným hnízděním bramborníček. Zpravidla to jsou údolí zarostlá travinou, nebo různé meze, často hnízdí bramborníci i na příkopech okolo silnic anebo přímo v poli v jetelišti a podobně. Moje jediné pomůcky na hledání je motocykl pro snadnější a rychlejší přesun mezi lokalitami, dále dalekohled 10x50 (čím silnější tím lepší) a nakonec vhodně upravené kroužky pro kroužkování mládat ve hnízdech. Úprava kroužků spočívá v jejich nastříkání sprejovou barvou - takovou, aby se kroužek nelišil od barvy noh mládat.

Zaměřil jsem se hlavně na hledání hnízd s mládaty. Hlavně proto, že jsou ptáci co nejméně rušeni a ptáci jsou kontrolování nejvýše 2x a to pouze v případě, že mládata nejsou svojí velikostí ještě vhodná ke kroužkování. Dále proto, že podle mého názoru je tato metoda nejrychlejší a nejsnadnější. Během čtyř let specializace jsem si vypracoval svůj "terminový" kalendář. V podstatě využívám toho, že ptáci každoročně hnízdí ve stejnou dobu a tak mohu využít čas i na hledání mládat jiných ptáků. Bramborníčky začínám hledat v době od 1. června. Stává se sice, že někteří mají mládata dříve, např. 25. května 1983 jsem našel hnízdo s pěti již vyspělými pull., ale to je zjev ojedinělý. První hnízdění bramborníků s dostatečně velkými pull. se snažím nalézt v období